

TOERISME EN TECHNIEKGESCHIEDENIS: WATER EN VUUR?

Bert VAN DOORSLAER

Los van deze wat provocerende paradox zou men met een gemeenplaats kunnen stellen dat 'toerisme' lange tijd veel met water en 'techniekgeschiedenis' veel met vuur te maken had. Iedereen zal onmiddellijk toegeven dat beide uiteenlopende disciplines bijzonder complexe en snel evoluerende items zijn. Als geïnteresseerde leek in beiden, wil ik slechts enkele historische evoluties, bedenkingen en eigentijdse samenlopen en mogelijkheden aangeven op basis van (te sporadische) literatuur en ervaringen. De symbiose mogelijkheden van beiden verdienen een diepgaander debat dat we met dit artikel enkel even kunnen toelichten en hopelijk stimuleren. Hadden beide onderwerpen 200 jaar geleden nog een wederzijdse aantrekkingskracht toen burgerij, wetenschapslui en studenten door Europa trokken om o.m. de eerste industriële toepassingen van nieuwe technologie in situ of op internationale wereldtentoonstellingen te gaan bewonderen, dan zijn beiden de laatste pakweg 50 jaar - o.m. met het ontstaan van het massatoerisme - toch danig uit elkaar gegroeid.

De vraag die zich stelt is of het 'vuur' van de techniekgeschiedenis nog attractief is, kan zijn of gemaakt kan worden voor de toeristische sector?

Sleutelbegrippen in deze vraag werden door Aristoteles reeds zeer eenvoudig geformuleerd: 'het ligt in de aard van alle mensen om te willen weten' en 'spreek als de gewone man en denk als de wijze, dan wordt ge door iedereen begrepen' (techniek kan behoorlijk ingewikkeld zijn, maar ook verstaanbaar uitgelegd worden!).

Positief is dat toerisme van een elitair naar een massagegeven geëvolueerd is. Momenteel is het een belangrijke commerciële sector

geworden die steeds meer gedwongen wordt om op zoek te gaan naar nieuwe aandachtspunten en niches in de markt. Dit omwille van een cliënteel dat steeds veeleisender wordt, meer afwisseling en inhoud vraagt o.m. vanwege de steeds hogere scholingsgraad en andere meer uitgesproken interessepunten.

Bij het onderwerp 'techniekgeschiedenis' moeten we onderscheid maken tussen enerzijds maatschappelijke belangstelling voor eigentijdse technische ontwikkelingen en anderzijds aandacht voor oude vroegere technische objecten en voor de onderzoekswetenschap 'techniekgeschiedenis'. In het algemeen zou men kunnen stellen dat er steeds een levendige aandacht geweest is voor eigentijdse technische ontwikkelingen. Belangstelling voor vroegere technische objecten is blijkbaar een beetje automatisch ontstaan via de opgebouwde collecties van nationale instituten die opgericht werden om hedendaagse technologie te promoten. De laatste 50 jaar is naast interesse voor deze 'museale' collecties langzaam een nieuwe belangstelling ontstaan naar aanleiding van de industriële omschakeling naar wat we onze 'postindustriële maatschappij' zijn gaan noemen. Elke grondige maatschappelijke omschakeling heeft als culturele reflex een groeiende aandacht voor wat voorbij is, voor wat verdwijnt en zo zeldzame relictten worden van een cultuur die niet meer bestaat. We bedoelen hiermee natuurlijk de 'eïndustriële archeologie' die intussen ook geëvolueerd is naar 'aandacht voor industriecultuur' die breder en maatschappelijk relevanter blijkt.

Wat de echte 'techniekgeschiedenis' betreft zouden we stellen dat deze de afgelopen decennia enigszins gemarginaliseerd is

geraakt en zelfs totaal verdwenen is uit het lessenpakket van de praktijkgerichte of toegepaste wetenschappen en disciplines. Zij is bijna het exclusieve domein geworden van de grote nationale instituten genre 'Science Museum' en een aantal eerbiedwaardige genootschappen als de 'Newcomen Society' met hun diverse tijdschriften.

De rode draad en link tussen de 'protagonisten' techniekgeschiedenis en toerisme lijkt mij de factor 'maatschappelijke relevantie' die we echter ook in deze discussie niet mogen vernauwen tot deze twee specifieke deelfacetten, maar moeten kaderen in een bredere cultuurhistorisch maatschappelijke context.

Een beknopt historisch overzicht zal een en ander duidelijker stellen en de huidige en toekomstige tendensen van symbiose tussen beide verklaren. Dit willen we vervolgens illustreren met een aantal actuele voorbeelden en zo ontwikkelingen te duiden die in onze buurlanden in praktijk gebracht worden.

Hoewel Middeleeuwse en Renaissanceverzamelingen bijna steeds een deel 'kunstmatige curiositeiten' (lees: 'mechanieken') bevatten uit het brede spectrum van praktische en wetenschappelijke technologie is het pas sinds de 'Industriële Revolutie' (18de eeuw) dat er een doelgerichte interesse op gang komt. René Descartes had in de 17de eeuw al een voorzet gegeven door te stellen 'dat de overheid modellen van uitvindingen moest collectioneren ter instructie van de ambachtslui'.

Het was dan ook het revolutionaire Frankrijk dat in 1794 van wal steekt met de oprichting van het 'Conservatoire National des Arts et Métiers': een openbaar depot van machines, uitvindingen, modellen, werktuigen, tekeningen, beschrijvingen en boeken over 'toegepaste kunsten' en ambachten. Bedoeling was zowel de samenstelling, opbouw en werking van werktuigen en machines uit te leggen en te demonstreren als de praktische wetenschappen en ambachten vooruit te helpen en

de industriële ontwikkeling aan te moedigen. Hoewel de kern van de verzameling reeds terugging tot de 18de eeuw zeker vanaf de opkomst van de wereldtentoonstelling (1850) betrof het geen museum strictu sensu. Nadruk werd gelegd op instructie waarvoor reeds vanaf 1819 professoren ingehuurd werden. Dit streven kende zijn toppunt in de jaren 1860 waar men op 1 jaar 177.000 cursisten telde!

In Groot-Brittannië leefde eenzelfde bezorgdheid en waren het de Britse producenten en zakenlui die zorgden voor de praktische, technische opleiding van arbeiders om meer en beter te produceren, hierin gesteund door de overheid met de oprichting van 'Mechaniek- en ontwerpscholen' (jaren 1820-1830).

Sporadisch waren er ook een soort handelsbeurzen om te laten zien hoe kunst en wetenschap kon toegepast worden op industriële producten!

Het was de 'Royal Society of Arts' (opvolger van de 'Society for the Encouragement of Arts' van 1754) die met Koninklijke steun in 1851 de 'Great Exhibition of the Industry of All Nations' te Londen kon organiseren wat tot een gigantisch succes leidde. Het fameuze 'Cristal Palace' (van Joseph Paxton: gietijzer en glas in 23 weken gebouwd) verwelkomde meer dan 6 miljoen bezoekers tijdens de 120 dagen dat de tentoonstelling liep. Het was met de winst van deze tentoonstelling (en met een groot deel van de getoonde objecten) dat zes jaar later het 'South Kensington Museum of Science and Art' kon geopend worden. Bijkomende collectie - waaronder een aantal historische topstukken als Newcomens atmosferisch pompmachine (1791), Boulton en Watt's rotatieve Beam-engine, Arckwright's cotton-spinning machine en de eerste locomotieven - kwam van het vroegere 'Patent Office Museum'. Vanaf 1909 werd de kunstcollectie afgezonderd in het nieuwe 'Victorian and Albert Museum' en kreeg het technische gedeelte met het 'Science

Zicht op de 'geboorteplaats' van de industriële revolutie met achteraan de overkapping boven de historische hoogovens van Abraham Darby, waar hij in 1709 voor het eerst ruw ijzer maakte met cokeskolen. Het Ironbridge George Museum dat een kleine 10 km van de Severnvallei beslaat met tal van museaal gevaloriseerde oude fabriekssites zal vermoedelijk als symbolisch startpunt van de Europese Industriële Erfgoedroute functioneren.

Museum' zijn eigen statuten. In samenwerking met de grote nationale instellingen en laboratoria verzorgt het National Museum for Science & Industrie naast zijn museumwerk o.m. lezingen, demonstraties, films, educatieve publicaties, speciale 'verbeeldingstentoonstellingen', rondreizende educatieve tentoonstellingen, enz. Voor de kinderen (25 à 30% bezoekers) was een 'Children's Gallery' ingericht tot 'Exploratorium' uitgebouwd die in 1986 (het jaar van de opening van 'La Villette') omgebouwd werd tot 'Lauch Pad'.

Het Munchense 'Deutsches Museum' (voor 'Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik'!) was een 20ste-eeuwse realisatie (opening 1925) waarvan de plannen teruggaan tot 1903: 'een museum om de ontwikkeling van de natuurwetenschap en technologie te illustreren en de levendige invloed van

uitvindingen en mechanische vooruitgang op de maatschappij te duiden'. Dit museum introduceerde talrijke innovaties inzake het begrijpbaar maken van wetenschap en techniek voor een breed publiek (wat zij als hun hoofdtak beschouwden) en moedigde bovendien technologisch onderzoek aan (bibliotheek met 300.000 volumes - 1979). Zo beschikt het museum over een auditorium voor 2.000 studenten. In 1979 rekruteerde het museum - van haar ± 1 miljoen bezoekers uit lagere en middelbare scholen. Dit laatste om er even op te wijzen dat er in Duitsland een nauwe samenwerking is tussen museum- en onderwijsbeleid (leraars kunnen er gemakkelijk gedetacheerd worden naar een museum! Museumbezoek behoort tot het leerplan).

Het grootste technologiemuseum in de Verenigde Staten van Amerika is het

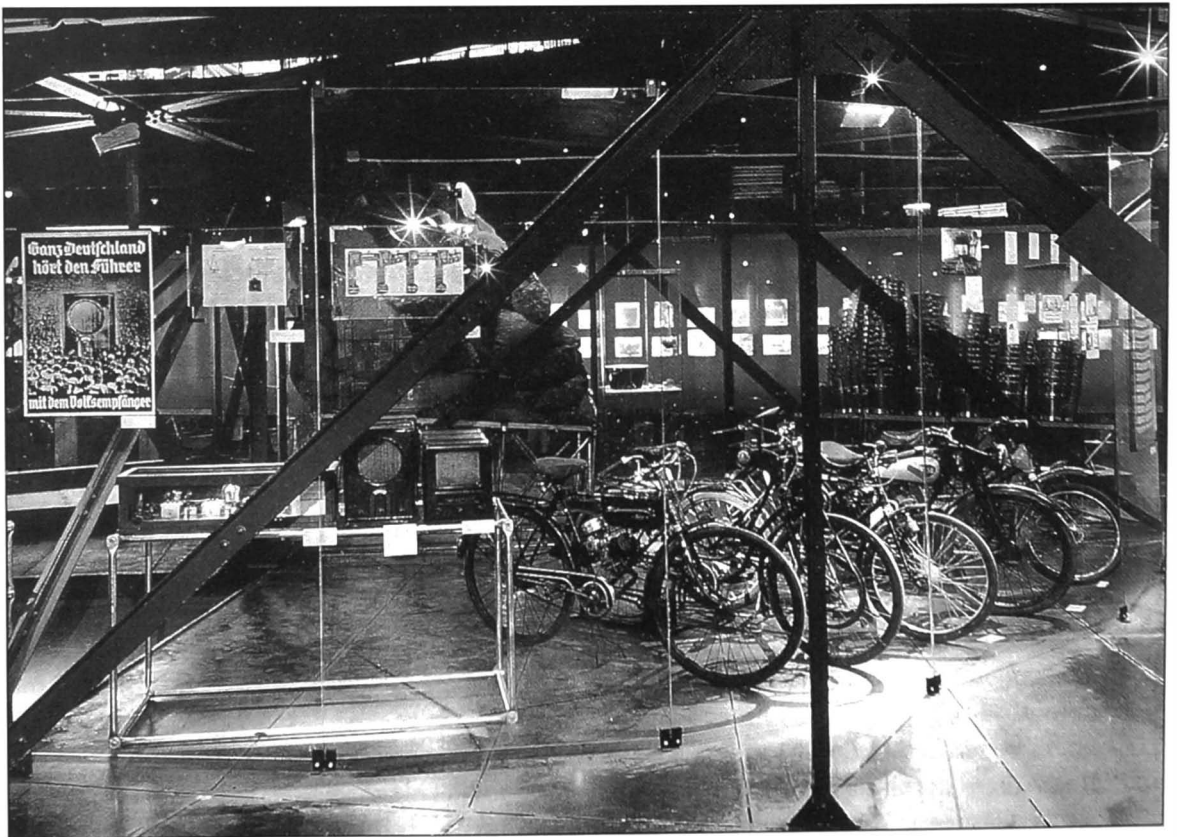
'Smithsonian Institution's Technology Museum'. Het ontstond na de grootse 'Philadelphia Centennial Exposition' (1876: eeuwfeest van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring): een wereldtentoonstelling met 30.000 exposanten, 41 landen en 8 miljoen bezoekers. Oorspronkelijk (1881) samengebracht in een 'Nationaal Museum Building' met 17 hallen evolueerde het in 1964 tot een 'National Museum of History and Technology'. In 1976 kwam daarbij nog het gigantische 'Air and Space Museum'.

Interessant om weten is dat ook België op het einde van het Nederlandse bewind reeds over een 'Musée de l'industrie' beschikte dat ondergebracht was in het 'Paleis van tentoonstelling der voortbrengselen van de nationale nijverheid te Brussel'. Ook hier was het niet de bedoeling om een 'museum' op te richten

maar wel om een promotieapparaat voor vooruitgang en 'grootindustriële' modern ondernemerschap uit te bouwen. Vanaf 1841 werd afgezien van het 'dure' verzamelen van machines ten voordele van schaalmodellen, tekeningen, foto's en vooral de uitgave van een 'Bulletin du Musée de l'Industrie' (1841-1882!) en de organisatie van (industriële) onderwijs. In 1869 werd het 'museum' gereorganiseerd en werd de intussen omvangrijke collectie consequent van de hand gedaan!

Tot hier enkele historische voorbeelden die aantonen dat de maatschappelijke relevantie van techniek en techniekgeschiedenis vroeger hoog aangeschreven stond.

De laatste 40 à 50 jaar hebben er zich een aantal brede maatschappelijke veranderingen

Zicht op de tentoonstelling 'Feuer und Flamme, 200 Jahr Ruhrgebiet' (1998) die als starttentoonstelling doorging voor de gerenoveerde en herbestemde gashouder van de Gutehofnungshütte Oberhausen, één van de tientallen IBA-Emscherparkprojecten. De 116 m hoge gashouder zal verder gebruikt worden als exclusieve tentoonstellingsruimte. De tentoonstelling werd het jaar daarop hernomen wegens de grote volkstoeloop.

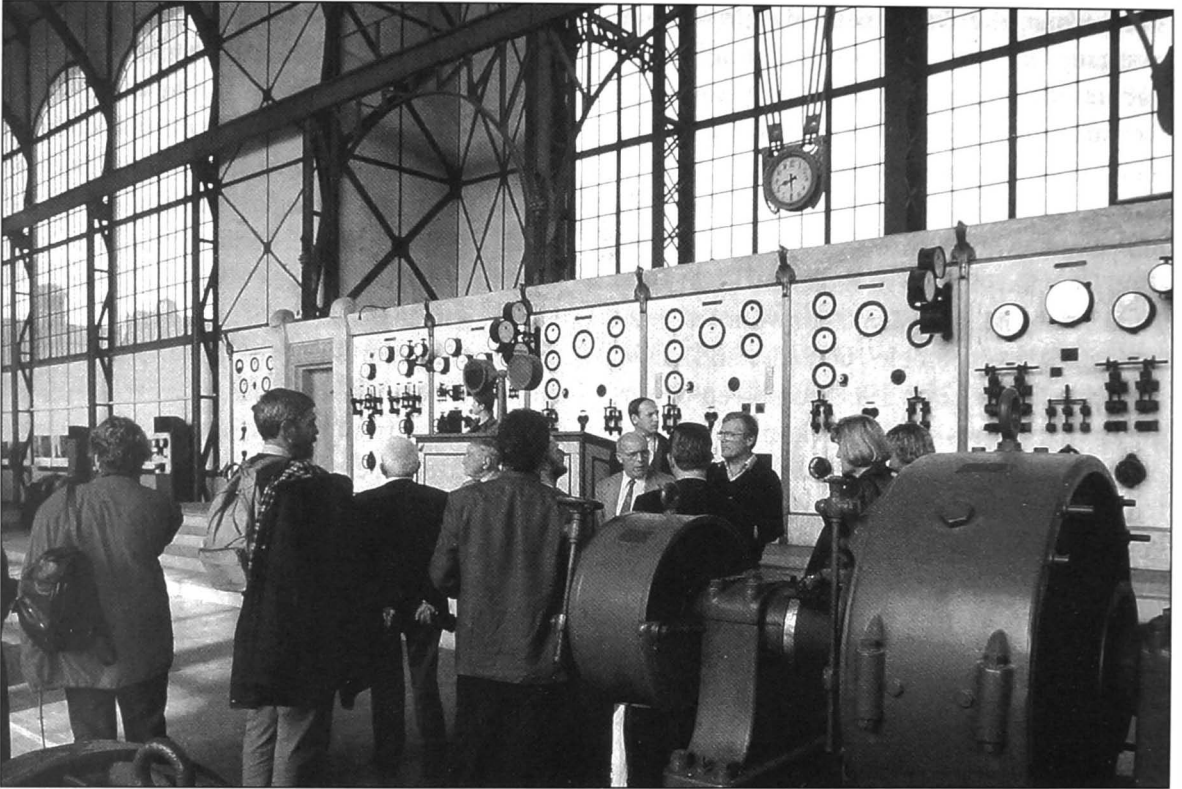
voorgedaan die fundamenteel zijn om de overgang te begrijpen van de traditionele 'technische musea' naar de 'boom' van nieuwe musea in de jaren 1970 en 1980. Deze zijn nu de trekkers van wat men de 'industrialcultuur' is gaan noemen en hebben de ambitie om een nieuw toeristisch segment uit te bouwen. Enerzijds is men in Engeland in de jaren 1950 belangstelling gaan tonen voor wat men 'industriële archeologie' noemde, anderzijds is sinds eind de jaren 1960 een breed democratiseringsproces op gang gekomen. Het was prof. Dudley (Birmingham) die als eerste de term 'industrial archeology' gebruikte in de betekenis van de studie van de materiële overblijfselen van de industriële periode (pakweg de laatste 200 jaar) waarin de samenleving grondiger veranderde dan ooit voordien. Deze wetenschappelijke interesse ontstond pas jaren nadat 'prettig gestoorden' als verzamelaars, hobbyisten en vrijwilligers zich al decennialang gepassioneerd bezig hielden met het restaureren van oude stoomtuigen, ketels, locomotieven en locomobielien. Opgegeven spoorlijntjes, gedempte kanaaltjes werden tijdens de weekeinden terug operationeel gemaakt. Sindsdien is deze selectieve interesse voor het ingrijpende fenomeen van de industrialisatie die in de verschillende landen een eigen ontwikkeling kende, enorm verbreed.

Op het derde internationaal congres voor 'de studie en conservatie van het industrieel erfgoed' (Zweden, 1978) werd niet alleen 'The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage' opgericht, maar is ook de term 'industrieel erfgoed' in zijn ruimste betekenis gedefinieerd. In grote lijnen bedoelde men met 'industrieel erfgoed' voortaan: niet alleen alle onroerende (landschappen, sites, gebouwen) en roerende goederen (werktuigen, machines, installatieonderdelen) die van industriële activiteiten getuigen. Deze goederen omvatten eveneens alle vormen van energie, van grondstoffen, werkplaatsen, huisvesting, transportvoorzieningen en de daarmee verbonden machines. Ook alle

geschreven, iconografische en andere documenten (o.m. mondelinge bronnen) en gegevens met betrekking tot industriële sites, structuren en uitrustingen (o.m. documenten over de constructie en de aankoop, technische werking, juridische en administratieve bronnen) en tenslotte de industriële producten zelf, in de mate dat zij essentieel zijn voor het begrijpen van de industriële activiteit, ressembleren eronder.

Na 1978 bleef de interesse in de verschillende landen uitgaan naar verschillende deelaspecten. De accenten werden anders gelegd. Dr. Neil Cossons, de meest succesvolle gangmaker van het industrieel archeologisch onderzoek en behoud van industrieel erfgoed in Groot-Brittannië, pleit voor de breedst mogelijke benadering en spreekt van een (hedendaagse) 'culturele archeologie' vanwege de alomvattende invloed van de industrialisatie op onze hedendaagse maatschappij. Nederland schakelt na een periode waarin men sprak van 'Monumenten van Bedrijf en Techniek' over naar de bredere term 'industrieel erfgoed'. In Duitsland ontstond de aandacht voor dit erfgoed vooral in de sterk geïndustrialiseerde regio's waar meestal sociaaldemocraten aan de macht waren. Logisch dat men hier de richting uitgaat van 'archeologie van de arbeid', meer de nadruk ging leggen op de thema's arbeidsomstandigheden, arbeidsverhoudingen of beter de sociale gevolgen van het industrialisatieproces.

De laatste jaren spreekt men hier over 'Industriekultur', een begrip dat ook in Nederland en bij ons ingang vindt en gedefinieerd wordt als 'het geheel van uitingen van materiële en immateriële aard die beschouwd worden als een reflectie van maatschappelijke actoren op de industrialisatie'. In feite komt dit neer op een combinatie van aandacht voor zowel de materiële cultuur als voor de mentaliteitsgeschiedenis van de industriële maatschappij. De verantwoording hiervoor is dat de steeds toenemende stroom van nieuwe producten en technische mogelijkheden ons leven en onze (industriële) mentaliteit snel

Zollern II / IV, Dortmund. Deze modelmijn uit de eeuwwisselingsjaren 1900 werd integraal beschermd als monument en fungeert sinds een tiental jaar als de hoofdzetel van het Westfälisches Industriemuseum dat nog een 7-tal andere industriële sites museaal ontsluit. In afwachting van de opening werden er jarenlang publieksactiviteiten georganiseerd, niet alleen voor de buurtbewoners maar ook via grote tentoonstellingen voor de ganse regio over b.v. 'de geschiedenis van de sociale wetgeving'.

doet veranderen. Zo maakt men een onderscheid tussen waardering van de toenmalige industrie door de tijdgenoten en de interesse vandaag voor het industrieel verleden.

Wat betekent precies die transformatie naar de postindustriële maatschappij gedurende de laatste 30 jaar voor het onderwerp van dit artikel?

Het zijn voornamelijk economische crisisjaren die de doodsteek betekenen voor tal van oude industriële sectoren (ijzer en staal, steenkoolmijnen, textiel, transport, scheepsbouw, landbouw, kleine middenstand) maar ook een opmerkelijke groei van tal van nieuwe economische activiteiten, ditmaal op wereldniveau dankzij de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën. Nieuwe groeisectoren zijn o.m.: de mediasector, tele-

communicatie, winkel- en koopcentra (buiten de steden), onderwijs en opleiding, luchtvaart, toerisme, kunst en cultuur, vrije tijds-, recreatie- en sportsector.

Oude ontmantelde industriële regio's worden geholpen met (Europese) 'ereconversieprogramma's'. De kunst-, erfgoed- en cultuursector krijgt volop steun en wordt symbool voor levenskwaliteit en een betere leefomgeving. De overheid ondersteunt stads- en streekontwikkeling. Ironbridge, Guggenheim, South Bank Tate, Bonn, IBM-Emscherpark, RIM/WIM, de Ecomusea, ... zijn niet alleen locaties voor nieuwe musea, het zijn iconen van lokale trots en vastberadenheid om een nieuwe lokale economie te genereren.

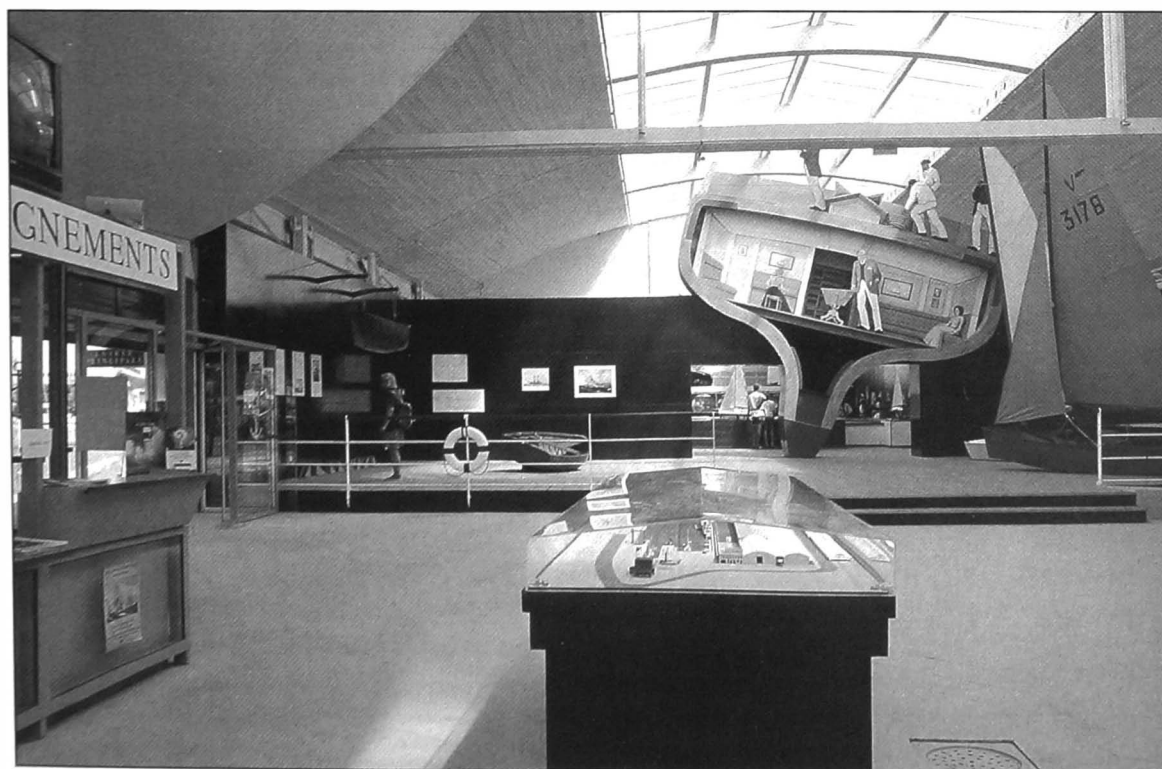
Op sociaal vlak stelt men vast dat, ondanks het feit van significante plaatsen waar sociale uitsluiting, jobverlies en werkloosheid heer-

sen, dat boven op de brede democratiseringsbeweging van de jaren 1960 het grote deel van de westerse bevolking welstellend is, beter opgeleid, gezonder, ouder wordt (vooral 50-plussers), vroeger op pensioen gaat, meer vrije tijd én vakantiegeld heeft, meer bereisd en mobieler is, heterogener wordt en individueler in noden, vragen en verwachtingen en dat ook de culturele competentie en interesse toenemen.

Deze grondige maatschappelijke veranderingen hebben ingrijpende wijzigingen veroorzaakt in de museumwereld. De traditionele grote technische musea hebben tal van concurrenten gekregen in lokale streekgebonden musea die verschillende facetten van industrialisatie en de maatschappelijke impact ervan voor hun rekening nemen. Vaak zijn ze ook innovatiever inzake het erkennen van de noden van het publiek, het genereren van eigen inkomsten en modern beheer.

In wat volgt willen we beknopt enkele tendensen aangeven in onze buurlanden en tot slot de Europese inspanningen vermelden om deze beweging van 'ëindustriemusea' aan elkaar te koppelen en bij het brede publiek bekend te maken onder de icoon van 'industrialcultuur' via het project 'European route for Industrial Heritage'.

Groot-Brittannië is ongetwijfeld de bakermat van de nieuwe interessegolf voor technologisch en industrieel erfgoed met als boegbeeld de rehabilitatie en valorisatie van de 'geboorteplaats van de Industriële Revolutie' namelijk het Ironbridge Gorge Museum in de Severn vallei. Vele andere sites, stoomspoorlijntjes, kanaaltjes werden er toeristische attracties. Ondanks de vroege omschakeling van wetenschappelijk onderzoek met o. m. een opleidingsinstituut voor Industriële Archeologie zijn de sites vooral gereconstru-

Musée Maritime de La Rochelle. Oude vissershaven blijft integraal bewaard en krijgt een museale herbestemming voor maritiem erfgoed. In de oude vissersdok worden o.m. een tiental uit de vaart genomen schepen als een grote vistrailer en voormalig meteorologisch schip museaal ontsloten.

eerd en gereanimeerd ... zoals het vroeger was (meestal zelfs mooier en glanzender!). Hoofdaccent ligt blijkbaar op het opnieuw laten functioneren en demonstreren van oude technieken (cf. Beamish Open Air Museum, Black County Museum). Het sociale verhaal en de link naar de betekenis voor vandaag en morgen is veel minder aan de orde. Geschiedenisminnend Engeland kreeg er de afgelopen 20 jaar dan ook zo'n 750 nieuwe musea bij die om hetzelfde 'vrijetijdspubliek' moeten dingen als de 1500 reeds bestaande musea. Niet verwonderlijk dat er boeken verschijnen als 'The heritage industry. Britain in a climate of decline' (R.Hewison) en dat de innovatieve 19de-eeuwse ingenieur Isambard Kingdom Brunel gretig gebruikt wordt om 'Brunel's Kingdom' te promoten.

Frankrijk voert net als Engeland zijn cultuurgeschiedenis en monumenten hoog in

het vaandel en erfgoed krijgt er - anders dan bijvoorbeeld bij ons en in Nederland met zijn beperkte ruimte - tijd om oud te worden of te sterven. Opvallendst is hier de campagne o.l.v. Henri Rivière voor zijn Ecomusée en 'musée de société'-filosofie, die hierin gesteund werd door de toenmalige cultuurminister Jacques Lang. Anders dan het vroegere anti-museale 'Palais de la Découverte' uit 1937 (n.a.v. een wereldtentoonstelling in Parijs) tegen de té historische en té technische musea wil hij met nieuwe musea het 'mausoleumimago voor dode voorwerpen' kwijt raken door de mens in zijn omgeving centraal te stellen. Het Ecomuseum moet een spiegel zijn van de samenleving voor zijn bewoners en bezoekers. Het wil vooral de lokale bevolking betrekken bij museumnetwerken die de eigenheid van hun regio bewaren, verklaren en presenteren. Meestal ging het om recent uitgedoofde regio's die

FOUGEROLLES: Ecomusée de la distillation et du pays fougérois (Haute Saône). Het museum maakt deel uit van een circuit van 25 samenwerkende musea rond cultuur en techniek in de regio Franche-Comte / Jura. Opvallend bij de ecomusea is dat de technische aspecten er gepresenteerd worden vanuit etnologisch onderzoek!

een economische omschakeling (die vaak kenmerkend was) doormaakten afgezien van een nieuwe economische aanzet door een toeristische ontsluiting van dergelijke regio's heeft de beweging ook een sterke sociale dimensie: de bevolking terug een eigenwaarde geven en motiveren om aan een nieuwe toekomst te werken. Typisch voor deze musea is dan ook de goede samenwerking tussen vrijwilligers, overheden, industriëlen en de onderwijswereld.

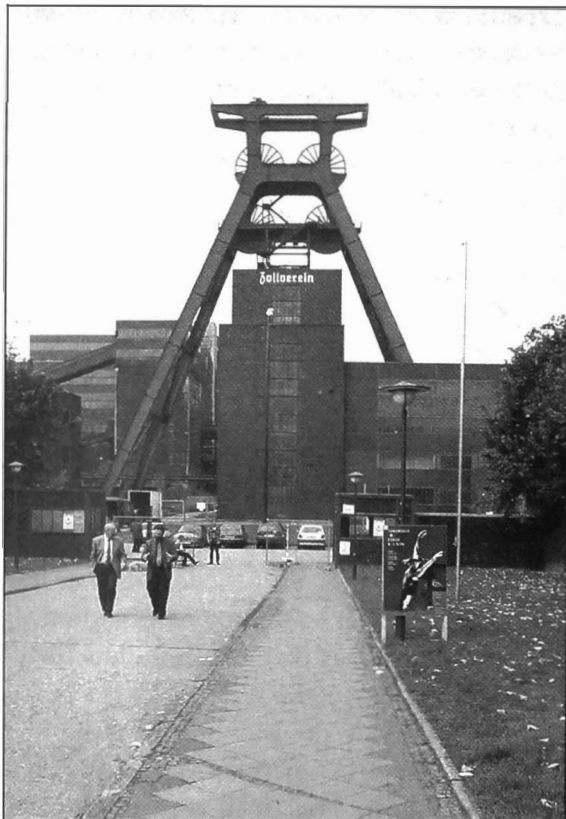
Een bijkomende stroming in Frankrijk is de beleidsaandacht en industriële medewerking met een nieuwe toeristische sector van bedrijfsbezoeken en het 'tourisme de découverte économique'. Koploper hierin is de Nationale Elektriciteitsmaatschappij (E.D.F.), die zelf jaarlijks meer dan 1 miljoen bezoekers ontvangt, en die 12 (ingedeeld per 'région') 'Guides du tourisme industriel et technique' uitgeeft, die gans Frankrijk ontsluiten op het vlak van hedendaagse en voorbije (museale) economische bedrijvigheid. Belangrijk hierbij is dat men inspeelt op het feit dat de toerist in de eerste plaats een voor hem aantrekkelijke regio als bestemming kiest en dat hij, eens ter plaatse, via gidsen en folders een gezamenlijk aanbod krijgt onder de titels van 'à la rencontre de Musées d'aujourd'hui, Musées de Technique et Culture, Passports Intermusée, Musées des Arts et Traditions ...

Ook in ons land zijn enkele Ecomusea actief zoals het Ecomusée du Centre, het Ecomusée du pays de Viroin (Treignes) en het Ecomuseum en Archief van de Boomse Baksteen.

Ook in Duitsland kende men in de jaren 1970 - 1990 een sinds de 19de eeuw ongekende boom van nieuwe sociaal-historische musea met als koplopers: Zentrum für Industriekultur (Nürnberg o.m. 'alledaagsheid' als thema), Landesmuseum für Technik und Arbeit (Mannheim), het Rheinisches und Westfälisches Industriemuseum (RIM/WIM die samen een netwerk vormen van een 15-tal historische industriemusea in situ) en het

experimentele 'Museum der Arbeit' (1990). Rode draad doorheen deze musea is ook hier de geschiedenis van de kleine man (mondelinge geschiedenis). De vroegere beate bewondering voor technische vooruitgang heeft plaats moeten ruimen voor een kritische benadering: nieuwe technieken hebben ook andere dingen verstoord en verdrongen, het milieu vervuild, mensen werkloos gemaakt en menselijke knowhow overboord gegooid. Vooral sinds de jaren 1950 werden de productieprocédés steeds sneller aangepast. Het zijn precies deze maatschappelijke veranderingen die aan de basis lagen van deze nieuwe musea, waarin men niet louter nostalgisch wil terugkijken naar dit verleden maar er lessen wil uit trekken en stelling nemen, duiding geven voor vandaag en morgen. Kenmerkend voor bijvoorbeeld RIM/WIM is dat het initiatief uitging van de Monumentenzorg die inzag dat louter beschermen van streekbepalende industriële sites geen zin heeft zonder een selectieve maatschappelijke ontsluiting met een duiding en menselijke verhalen, die aan dit erfgoed betekenis geven. Gangmaker is hier het Landesverband Nordrhein-Westfalen dat een Europees voorbeeld gesteld heeft hoe men één van de drukste en oudste industriegebieden ter wereld terug ecologisch, sociaal en economisch aantrekkelijk kan maken met respect voor dit zware verleden. Wat de Duitsers met 'Industriekultur' bedoelen kan je het best ervaren door hun voorbeeldige en gebruiksvriendelijke website www.route-industriekultur.de te raadplegen in verband met hun aanpak en realisaties in het IBM-Emscherpark, de vroegere kern van het Ruhrgebied onder het motto 'der Pot kocht'. Hier vind je een 800-tal locaties, 2.000 foto's, panoramische videobeelden, 5.000 bladzijden cultuurhistorische duiding in korte leesbare onderdeeljes, een gans educatief kinderprogramma, evenementenoverzicht, rechtstreekse horecaboeeking, en zo meer.

Nederland heeft in verhouding met zijn buurlanden' vrij laat aandacht geschonken aan

Zeche Zollverein XII, Essen (1929-1931). Moderne mijnzetel van begin de jaren 1930 die symbool staat voor de rationalisatie uit die periode qua industriële bouwwijze, maar ook qua afvloeiing van tewerkstelling. Deze centrale extractiemijn met grote kolenverwerkingscapaciteit (die de kolenextractie van de overige Zollverein schachten concentreerde) en het bijhorende 600 m lange cokesovencomplex wordt integraal bewaard en hersteld in het kader van het IBA-Emscherproject en herbergt reeds meerdere creatieve projecten. De site zal o.m. voor Duitsland het belangrijkste bezoekerscentrum worden binnen het ERHI-project.

industriële erfgoed maar heeft inmiddels - vooral sinds de beleidsondersteuning die het kreeg einde de jaren 1980 - ruimschoots zijn achterstand ingehaald.

Aanstekers waren ook hier de vrijwilligers die zich verenigden in regionale of landelijke stichtingen die op hun beurt groepeerden tot de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) en inhoudelijk ondersteund werden door (technische) universitei-

ten als o.m. Delft. Als katalysator werkte het in 1989 in de schoot van de Rijksdienst voor Monumentenzorg opgerichte 'Projectbureau voor Industrieel Erfgoed', met als taak de tot dan toe aparte problematiek van de 'Monumenten van Bedrijf en Techniek' een evenwaardige plaats te bezorgen in het normale monumentenbeleid. Dit PIE-bureau realiseerde o.m. een 40-tal (industriële) branche studies die criteria naar voor schoven om een verantwoorde selectie (cf. 'de kunst van het vernietigen' -nota) te kunnen maken uit de 145.000 geïnventariseerde jonge monumenten uit de periode 1850-1940. Hoogtepunt van deze inhaalbeweging was '1996, jaar van het industrieel erfgoed' met een herhaaldelijk heruitgezonden thematische tiendelige Teleac - televisiereeks en tal van publicatie zoals o.m. provinciale industrieroutes.

Inmiddels is einde vorig jaar in het Amsterdamse havenkwartier een 'Industrieel Erfgoedhuis' opgericht dat o.m. als beleidsadviseur en coördinatiepunt fungeert. Het is ook van hieruit dat men de aansluiting zal realiseren met de Duitse 'Industriekultur ñ route'.

Tenslotte willen we hier besluiten met een Europees steun- en aandachtsprogramma dat gelanceerd is in navolging van het Duitse project '2000, jaar van de industriecultuur'. Het 'European Route of Industrial Heritage' - project (ERIH) erkend het behoud en de herbestemming van belangrijk industrieel erfgoed en de ontsluiting ervan als belangrijk onderdeel van de Europese wordingsgeschiedenis en identiteit.

Bijkomend wordt het aanzien als een mogelijkheid, een motor voor het opstarten van nieuwe economische en regionale ontwikkelingen. Een Europees routenetwerk rond het thema 'Industrieel Erfgoed' moet niet alleen leiden naar een bijkomende sensibilisering voor dit erfgoed en tot promotie van het cultuurtoerisme. Het onderhouden van de regionale identiteit wordt hierin als cruciaal aanzien omwille van de significante sociale rol in

het verleden maar ook als een toekomstperspectief voor de lokale bevolking.

Herbestemming heeft bovendien een ecologische meerwaarde, zeker als ook de natuur een nieuwe kans krijgt op oude industrieterreinen.

Hiermee wordt cultureel erfgoed ook ingebed in het toekomstige ruimtelijke orderingsbeleid (cf. Nederland: cultuurhistorische waardenkaart) waarbij ons 'water en vuur' vervolledigd wordt met 'lucht en aarde' m.a.w. het milieu dat momenteel een veel breder maatschappelijk draagvlak heeft dan cultureel erfgoed.

Over de toekomstige potentie van 'industriële toerisme' is iedereen het eens. Wat momenteel nog ontbreekt is een gepersonaliseerd profiel, een algemeen erkend (kwalitatief) toeristisch thema worden (cf. bij een 'skivakantie' is het concrete skioord van onderge-

schikt belang). Dit willen de initiatiefnemers bereiken door het toeristisch product 'Industriële cultuur' algemeen ingang te doen vinden via een Europees netwerk van ontsloten industriële toplocaties (ankerpunten). Aan deze blikvangers kunnen kleinere regionale sites, bezoekerscentra, arbeidersnederzettingen opgehangen worden via thematische of regionale routes.

ERIH hoeft niet noodzakelijk één aaneengesloten route te worden, het kan ook een ster-vormige structuur krijgen of een gewoon netwerk van regionale industriecultuurroutes zoals die reeds bestaan in het Ruhrgebied, Bourgondië, Catalonië, ... Als 'beginpunt' wordt gedacht aan Ironbridge waar de wieg stond van de Europese industrialisatie.

Voor België fungeert het Gentse Museum voor Industriële Archeologie en Textiel als ankerpunt en gangmaker voor ERIH in de

Zicht op een van de grootste hoogovencomplexen van Duitsland in het Saarland te Volklings. Het bedrijf stelde in 1965 nog meer dan 17.000 metalo's tewerk! De volledige site werd in 1994 op de wereldranglijst voor monumenten van Unesco geplaatst. De site wordt momenteel volledig ontsloten. In de enorme persluchthallen is een vaste tentoonstellingsruimte ingericht en worden o.a. muziekoptredens georganiseerd (onlangs nog uitgezonden op ARTE).

haalbaarheidsstudies die momenteel lopen (zie ook: www.erih.de).

Laten we ook nog vermelden dat wereldorganisaties als UNESCO zich de laatste jaren ook bekommeren om ons industrieel patrimonium en een aantal markante industriële en technische monumenten op de wereldranglijst gezet hebben. Zo o.m. de vier scheepsliften op het Canal du Centre en omgeving te La Louvière en Le Roeulx België - Henegouwen (1998); in Frankrijk de Koninklijke zoutziederijen te Arc-et-Senans (1982) en het Canal du Midi (1996); het eeuwenoude erts-

mijnengebied van Rammelsberg (1992) en het hoogovencomplex van Völklingen (1994) in Duitsland; Ironbridge Gorge (1986) in het Verenigd Koninkrijk en in Nederland het Molennetwerk in Kinderdijk-Elshout (1997), het Ir. D.F. Woudagemaal (1998) en de droogmakerij van Beemster (1999).

Bovendien wordt ook in de preambule van het actieplan 'Power of Culture' van de Intergouvernementele Conferentie over Cultureel Beleid en Ontwikkeling (Stockholm, 1998) herhaaldelijk gepleit naar de overheden toe voor meer aandacht voor ons industrieel erfgoed.

BIBLIOGRAFIE

Erik NIJHOF en Peter SCHOLLIERS (red.), *Het tijdperk van de machine, Industrie cultuur in België en Nederland*, VUBPRESS, 1996

Natuur & Techniek Museumgids van Europa (meer dan 1 200 natuurwetenschappelijke en technische musea, botanische tuinen, dierenparken), Amsterdam, 2000

Edw. P. ALEXANDER, *Museums in Motion. An introduction to the history and functions of Museums*, Nashville, 1979

Jean-Louis DELAET, e.a. *Tourisme, Culture et Industrie*, Charleroi, 1998

Kommunalverband Ruhrgebiet, *Route Industriekultur. Reisen im Revier*

Victor MIDDLETON, *New Visions for museums in the 21st Century*, Hampshire, 1998

The National Science and Technology Museum of Catalonia, *Technology, Culture and Society*

UNESCO, *The Power of Culture*, 1998

Rainer WIRTZ, e.a., *Industrialisierung - Ent - Industrialisierung - Musealisierung?*, Keulen, 1998

P. BERCKMANS; G. CHARLIER; L. DAELS; A. VERHOEVE; J. DE SCHEPPER, *Van Industrie tot Erfgoed*, Brussel, 1989

G. DESEYN; A. LINTERS, *Industriële archeologie. Het verleden van onze toekomst*, themanummer van *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, jg. 27, nr. 4, 1989

De toekomst van het industrieel verleden. Wandel für die Menschen - mit dem Menschen, Amsterdam (Stadsdeel Westerpark / Internationale Bauausstellung Emscher Park), 1995

A. LINTERS, *Industria. Industriële architectuur in België*, Luik / Brussel, 1986

A. LINTERS, *De wortels van Flanders Technology. Industrieel Erfgoed. Industriële archeologie in Vlaanderen*, Leuven, 1987

E. NIJHOF; P. SCHOLLIERS, *Het tijdperk van de machine. Industrie cultuur in België en Nederland*, Brussel, 1996

P. NIJHOF; Ed. SCULTE, *Herbestemming industrieel erfgoed in Nederland*, Zutphen, 1994

Themanummer over industrieel erfgoed in Vlaanderen, Wallonië, Brussels gewest en Nederland van het tijdschrift *De woonstede door de eeuwen heen*, nr. 112, dec. 1996 door A. FORTI (Wallonië); P. VIAENE (Vlaanderen), P. VALENTE SOARES en G. VANDERHULST (Brussels gewest) en C.H.R.T. WEEVERS en S.M. VAN GENUCHTEN (Nederland)